Το βιβλίο του Λεόν Σαλτιέλ [«Μη με ξεχάσετε. Τρεις Εβραίες μητέρες γράφουν στους γιους τους από το γκέτο της Θεσσαλονίκης»](#) ***(εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2018) παρουσιάστηκε στην Αθήνα, στον Κήπο του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων, στις 5.6.2018, σε εκδήλωση την οποία συντόνισε ο δημοσιογράφος Νίκος Βατόπουλος. Για το βιβλίο μίλησαν η Διευθύντρια του ΕΜΕ Ζανέτ Μπαττίνου, ο Σταύρος Ζουμπουλάκης, Πρόεδρος του Εφορευτικού Συμβουλίου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, η Άννα Φραγκουδάκη, ομότιμη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Ευστάθιος Λιανός-Λιάντης, Ειδικός Γραμματέας Θρησκευτικής και Πολιτιστικής Διπλωματίας του Υπουργείο Εξωτερικών και ο συγγραφέας Λεόν Σαλτιέλ. Βιβλιοπαρουσίαση του Σταύρου Ζουμπουλάκη, βασισμένη στην ομιλία του, δημοσιεύθηκε στην Καθημερινή (1.7.2018) με τίτλο: «Σαρίνα Σαλτιέλ, Ματίλντα Μπαρούχ, Νεάμα Καζές», και αναδημοσιεύεται παρακάτω:***

[Καθημερινή, Ένθετο ΤΕΧΝΕΣ, 1.7.2018](#)**:** Το βιβλίο «Μη με ξεχάσετε», σε επιμέλεια του Λεόν Σαλτιέλ (Αλεξάνδρεια, 2018), αποτελεί την πρώτη έκδοση στα ελληνικά ενός σώματος επιστολών από τα χρόνια του Ολοκαυτώματος. Τρεις Εβραίες μανάδες της Θεσσαλονίκης, η Σαρίνα Σαλτιέλ, η Ματίλντα Μπαρούχ και η Νεάμα Καζές, γράφουν, στα γαλλικά, στους γιους τους που ζουν στην Αθήνα, μεταξύ Μαΐου 1942 και Απριλίου 1943. Σύνολο 51 επιστολές, γραμμένες, σχεδόν όλες, από αυτές τις τρεις γυναίκες. Οι επιστολές αυτού του είδους αποτελούν μοναδικά πολύτιμες μαρτυρίες, για τον απλούστατο λόγο ότι δεν γράφτηκαν ως μαρτυρίες, δεν γράφτηκαν για να μείνουν στην ιστορία.

Η μεγαλύτερη ενότητα επιστολών είναι της Σαρίνας Σαλτιέλ προς τον γιο της Μωρίς. Οποιος δεν ξέρει ποια ήταν η μοίρα της Σαρίνας Σαλτιέλ, κατά τον πόλεμο, και διαβάσει τις επιστολές αυτές, μέχρι να φτάσει στις τρεις τελευταίες, δεν αποκομίζει μια εντύπωση δυστυχίας ή επικείμενης τραγωδίας. Η ζωή συνεχίζεται, όλο και πιο δύσκολα, αλλά συνεχίζεται. Κανείς βεβαίως δεν μπορεί σήμερα να τις διαβάσει αθώα και ανήξερα, γιατί όλοι γνωρίζουμε τη συνέχεια. Πώς να γελάσεις, ας πούμε, όταν διαβάζεις στην πρώτη επιστολή της ότι «Χθες πήγα σε ένα μέντιουμ για να μάθω ποιος μου έκλεψε τα τυριά» (σ. 96) ή πώς να θυμώσεις, όταν βλέπεις τη συνεχή προσπάθειά της να κερδίσει τη συμμαχία του γιου της εναντίον του πατέρα; Ολα τα γράμματα, ανεξαιρέτως όλα, ακόμη και τα ευθυμότερα –περισσότερο ίσως αυτά– αφήνουν μια γεύση στάχτης στο στόμα. Με το ίδιο συναίσθημα διαβάζουμε και τις καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις της Ματίλντας Μπαρούχ («Είμαστε όλοι καλά», σ. 202) και της Νεάμα Καζές («είμαστε πολύ

Phoca PDF

καλά», σ. 237).

Η ζωή της οικογένειας του εύπορου εμπόρου Ισαάκ Σαλτιέλ συνοψιζόταν σε δύο πράγματα: δουλειά και διασκέδαση. Η οικογένεια δεν θρησκεύει καθόλου, γιορτάζουν μόνο τις μεγάλες εβραϊκές γιορτές. Η μητέρα τραγουδάει ωραία και λατρεύει το θέατρο, τη μουσική και τις δεξιώσεις. Η διασκέδαση τώρα είναι περισσότερο οικογενειακή (σ. 169). «Την Τετάρτη ήμασταν καλεσμένοι στου Σαλβατόρ Βαρσάνο. [...] Τραγουδήσαμε και χορέψαμε και γελάσαμε μέχρι δακρύων, όπως πριν από τον πόλεμο. Ο χώρος ήταν πολύ μεγάλος και ήμασταν άνετα» (σ. 175). Το γράμμα αυτό γράφεται στις 8 Φεβρουαρίου 1943. Δύο μέρες νωρίτερα, στις 6 Φεβρουαρίου 1943, ο Ντίτερ Βισλιτσένι και ο Αλόις Μπρούνερ έχουν φτάσει στη Θεσσαλονίκη για να ετοιμάσουν τη μεταφορά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στο Αουσβιτς. Σημείο τομής. Ο τόνος στα επόμενα γράμματα αλλάζει απότομα. Το ίδιο παρατηρούμε και στα γράμματα της Νεάμα Καζές – τα γράμματα της Ματίλντας Μπαρούχ ξεκινάνε ουσιαστικά από αυτό το σημείο τομής. Τα τρία τελευταία γράμματα της Σαρίνας Σαλτιέλ είναι συνταρακτικά. Θα αποτολμήσω λίγα σχόλια στο προτελευταίο.

1. «Η πρώτη αμαξοστοιχία έφυγε ήδη. [...] Η δεύτερη θα φύγει σήμερα. [...] Αυτό λοιπόν μας περιμένει σήμερα ή αύριο» (σ. 183). Η ασήκωτη βεβαιότητα του τέλους, όχι απλώς ένα προαίσθημα κινδύνου ή απειλής.

2. Αυτό το τέλος θεωρείται πως είναι ο εκτοπισμός, η ταλαιπωρία μιας νέας εξορίας. «Τώρα το χειρότερο είναι ο εκτοπισμός» (σ.182). Κανείς Εβραίος της Θεσσαλονίκης δεν ήξερε τι πράγματι τους περίμενε.

3. Η βεβαιότητα του τέλους οδηγεί στη διαυγή ερμηνεία όσων έχουν προηγηθεί και στην αυτοκριτική για την αγνόηση όλων των προειδοποιητικών σημαδιών της συμφοράς. «Μας απαγόρευσαν αρχικά να μείνουμε έξω μετά τις 5 η ώρα, έπειτα απαγόρευσαν την έξοδο από το γκέτο, κλείσιμο των μαγαζιών, καταγραφή όλων των αγαθών, ακόμη και του σκύλου και της κότας. Αυτό το δηλητήριο το καταπίναμε λίγο λίγο και παρ' όλα αυτά υποτασσόμασταν σιωπηλά σαν υποζύγια» (σ. 182). Ποιο είναι αυτό το δηλητήριο, αυτό το υπνωτικό; Είναι η ίδια η καθημερινότητα, η δύναμη της καθημερινότητας, ο αγώνας να τα βγάλει πέρα η οικογένεια στην καθημερινή ζωή.

4. Στο ερώτημα που και μέχρι σήμερα αποφεύγουμε, η Σαρίνα Σαλτιέλ δεν μασάει τα λόγια της: Οι χριστιανοί φίλοι της οικογένειας συμπαραστέκονται και στηρίζουν, άλλοι όμως «όπως τα αρπαχτικά πουλιά έρχονται να καταβροχθίσουν με μάτια λαίμαργα, οτιδήποτε αφήσουμε και δεν μπορούσε να τους ανήκει. Παριστάνουν τους μελιστάλαχτους φίλους, όμως θα ήθελαν με νύχια αρπακτικών να αρπάξουν τα ματωμένα κατάλοιπα της πληγωμένης καρδιάς μας και των εγκαταλειμμένων αγαθών μας» (σ. 188-189).

5. Η μάνα φαίνεται να μην έχει θρησκευτική παιδεία ούτε και κάποια θρησκευτικότητα. Η συχνή επίκληση στον Θεό αποτελεί απλώς έκφραση της απόγνωσής της. Οταν όλα γύρω είναι μαύρα, αποζητάει ως έσχατο στήριγμα τον Θεό. Από μια άποψη καλύτερα που δεν έχει θρησκευτική αγωγή και έτσι δεν

Phoca PDF

καταφεύγει σε τυποποιημένες εκφράσεις ευλάβειας, που πολλές φορές συγκαλύπτουν και κρύβουν τα πραγματικά συναισθήματα της ψυχής. Στο γράμμα της αυτό η Σαρίνα αποκαλύπτει, με ειλικρίνεια και απλότητα, την ψυχή στην κατάσταση της απόγνωσης, που απευθύνεται στον Θεό και του ζητάει θαύμα, του θέτει διορία («μέχρι αύριο», σ. 189), και θεωρεί ότι δεν μπορεί παρά να το κάνει, αφού «είναι τόσες ψυχές που τον ικετεύουν» (σ. 188). Από ό,τι φαίνεται σε τούτα τα γράμματα, τη μεγαλύτερη θρησκευτική θέρμη την έχει η Νεάμα Καζές, γι’ αυτό τολμάει και γράφει: «Ο Θεός κωφεύει στις προσευχές μου, αλλά εγώ ακόμη προσεύχομαι» (σ. 278).

6. Μαζί με τη βεβαιότητα του τέλους εκφράζεται ακόμη εντονότερα η ελπίδα ότι θα ξαναδεί τον γιο της. Το ίδιο ακριβώς και στα γράμματα των άλλων δύο μανάδων. Ελπίδα που εναλλάσσεται διαρκώς με τον φόβο. Η ελπίδα δεν έχει καμιά σχέση με την αισιοδοξία, ελπίδα είναι προσδοκία του αδύνατου, η πίστη ότι το αδύνατο είναι δυνατό, γι’ αυτό και δεν αποκλείει από το λεξιλόγιό της το θαύμα.

Το γράμμα αυτό γράφτηκε στις 17 Μαρτίου 1943. Στις 23 Μαρτίου 1943, η Σαρίνα και ο Ισαάκ Σαλτιέλ μπαίνουν στο τρένο για το Αουσβιτς, μαζί με άλλους 2.800 Εβραίους της Θεσσαλονίκης. Στα μέσα Απριλίου 1943 ήρθε η σειρά και των άλλων δύο. Δεν γύρισε καμιά.

Phoca PDF